

Vajda András

„...akkor is magyar cigány vagyok!”

Kísérlet egy roma identitásért folyó harcának elemzésére

1. Az alábbiakban egy egyén (etnikai) identitásának¹ igazolása érdekében folytatott évtizedes harcának bemutatására tesztek kísérletet. Az elemzés az etnikai identitás, a személyes integritás megcsorbulása, a kisebbségi sors narratív megjelenítésének néhány produktumán² és azok mechanizmusának vizsgálatán keresztül próbálja megragadni Puczi Béla sorstragédiáját³. Az elemzés háttérében olyan általános és konkrét kérdések húzódnak meg, mint: melyek az etnikus/csoport hovatartozás alapjegyei? Illetve: mitől lesz valaki magyar? Illetve: meddig lehet magyar egy roma?

Dolgozatomban nem kívánok részletesen kitérni a *narratív viselkedés*⁴ és az ebből nyert adatok értelmezésének elméleti kérdéseire (lásd Bíró 1994), az egyén által megfogalmazottak hitelességének problematikájára (Bloch 2004: 54–59, Gyáni 2000), számomra ugyanis nem az a fontos hogy mi van, hanem sokkal inkább, hogy az egyén erről mit gondol (vö. Kende 1994: 176).

Az elemzés számára kiválasztott „elsődleges terepet” – a néprajzi elemzésekben némileg szokatlan módon – egy könyv képezi: Puczi Béla: *Maros-*

¹ Az etnikai identitás meghatározását itt némileg megkerülve inkább a Kende Péter által tett megállapításra támaszkodunk, mely szerint minden definíció hasztalan próbálkozás, amíg van egy olyan intuitív tudásunk erről az összetartozási tudatról, amely éppúgy mint bizonyos személyes kötelékek – kitart téren és időn át (Kende 1994: 98). Az etnicitás elemzésének problémájához még lásd Barth 1996.

² Puczi Béla életrajzának törzsszövegét a magyarországi Roma Sajtóközpont által készített mintegy tíz órányi interjú képezi, melyet még további alkalmakkor készített tíz órányi interjúszöveg egészít ki.

³ A sorstragédia a fenomenológiában használt fogalom. Olyan sorscsapás, amely nemcsak utóléri az egyént, hanem vélt önazonosságában sújtja őt (lásd Tengelyi 1998: 199).

⁴ Keszeg Vilmos meghatározása szerint „egy kor történetei, narratívumai hasonló tematikai és strukturális-morfológiai paraméterek közé illeszkednek be, és felhasználásuk, megítélésük is mint identitás-szervező eljárás hasonló. Ez egy alapvető emberi viselkedési stratégiával, a narratív viselkedéssel magyarázható” (Keszeg 2002: 257).

vásárhely, 1990: három napig magyar, egy roma a barikád magyar oldalán. RSK, Budapest, 2000. A terep, valamint a terepről alkotott tudás tehát az olvasás aktusán keresztül objektívalódik, és mint ilyen, maga az értelmezés is inkább a szöveg (egy lehetséges) olvasataként fogható fel, számolva az olvasással járó interpretációs magatartás minden hátrányával-előnyével.

2. Puczi Béla 1948-ban született Sáromberkén, gróf Teleki Sámuel uradalman, a család első gyermekeként. Nagyapja a grófnő kocsisa volt, a család többi tagja pedig az uradalom földjein dolgozott. Anyja parasztasszony volt: „onnantól kezdve, hogy meg tudta fogni a kapanyelet, mezőmunkásként dolgozott az uradalomban.” A grófi birtok államosítása után pedig Marosvásárhelyre járt be dolgozni. Apját alig ismerte: „kőműves volt, mindig a munkával foglalkozott. Mire kicsit felnőttem meghalt. Ketten voltunk testvérek, miután a szüleim elváltak, apám Szászrégenbe költözött, s született még hét gyermeke.”

Puczi Bélát anyja egyedül nevelte fel: „Nehezen, keservesen nevelt: reggel ötkor kelt, este hazajött, főzött, mosott, takarított, engem tanított. De nagyon boldog volt, a tanulásom adta neki a legnagyobb örömet”.

Általános Iskolába Sáromberkén járt, ahol a többi cigány gyermekkel együtt magyar nyelven tanult. Az elemi iskola elvégzése után az egykori Teleki kastélyban létesült gazdasági szakközépiskolában folytatta tanulmányait. Tanulását anyja mellett nagyapja felügyelte, irányította: „elmentem játszani egy órát, kettőt, aztán értem küldött, menjek tanulni [...] Az egész családom büszke volt hogy tanulok. Én, meg egy másik gyerek lettünk az első cigány szakmunkások a faluban.”

Tanulmányai befejeztével Sáromberkén dolgozott a helyi mezőgazdasági géppark alkalmazottjaként, de az alacsony bérezés miatt a közeli Maroszentgyörgyre költözött, ahol sofőrként különböző üzemekben dolgozott. Itt ismerkedett meg feleségével, Barabás Máriával, „egy szegény cigánylánnyal”. Családot alapított, gyermekeket nevelt fel. Házasságából négy gyereke született: Karcsi, Levente, Mónika és Béla. A gyerekáldás mellett más szerencse is érte ekkor a családot: a vállalat, ahol Puczi Béla dolgozott, a népes család számára egy három szobás panellakást utalt ki. Árát líbiai vendégmunkásként kereste ki. Erről így vall: „Líbiában kerestem meg az árát. Egyszer jött egy olajsejk az intézetbe, fel kell tární egy olajmezőt, kell neki a vállalatnál ennyi és ennyi ember gépestül. Öt évet dolgoztam kint nyolcvan-kettőtől, hat hónapot kint voltunk, hat hónapot odahaza. Kocsin mentünk ki egész Líbiáig, vagy háromszáz autó. Mire kiértünk teljesen tönkrementek.

Még bort is csináltunk magunknak: kicsavartuk a szőlőt a kezünkkel, be egy hatvanliteres hordóba, beástuk a homokba, három nap múlva már ittuk is. Olyan szőlőt nem láttam sehol, öt kilós volt egy fürt. És ott a homokban termett meg, az oázisban. Az ember mikor meglátott egy oázist, az olyan volt, hogy van egy nagy füzet, s ütsz bele egy pontot egy ceruza hegyével. Annyi volt az egész.

Akik voltunk ott kint, mind betegek vagyunk.”

A nyugalom és a béke évei voltak ezek Puczi Béla számára. A napi munka mellett otthon barkácsolt antennával nézte (kollegáival együtt) a magyar tévécsatornák által sugárzott műsorokat, elsősorban labdarugást, de „mikor a magyar tévében kezdett több szó lenni Erdélyről,” akkor már a politikai műsorokat is. A marosvásárhelyi rádió magyar nyelvű adásainak beszüntése után pedig a Szabad Európát hallgatták.

1989 decemberében, a forradalom időszakában családjával Bukarestben tartózkodott. Ő is kint volt az utcán, a tömeggel együtt tüntetett, örült a változásoknak: „Nyolcvankilenc decemberében Bukarestben ért minket a forradalom. A forradalom oka szerintem az irtó nagy szegénység volt, és csak azért nem tört ki hamarabb, mert mindenki félt: Jött a Tőkés-ügy, mindenki melléállt, már a párttitkárok, a Szeku, meg a rendőrség kivételével. Magyar, román, cigány, mindenki. És erre akarta Ceausescu magához vonni a népet. Úgy rendelkezett, hogy minden nő, aki két gyereknél többet szül, kapjon kétezer lejt a gyerekek után. Bukarestben ezért tört ki az egész balhé. Összegyűltek a Parlament elé a nők, a férfiak és kiabálták: ezt a pénzt add oda anyádnak. Annyira hitt saját magában, hogy azt hitte ez a kis nép megelégszik azzal, ha kap a gyerek után kétezer lejt.

Huszonkettedikén este kerültünk az utcára, hallottuk a puskaropogást, az emberek jajgatását, és sok helyen az örömkialtásokat. [...] Ott segédkeztem éjjel egy autón: egy kamion karácsonyfát hoztak Brassóból a nincstelen embereknek, segítettem szétosztani a fát.” Mindenki jobb sorsot várt!

Ám Puczi Béla számára az 1989-es események nem a jobb életet hozták magukkal. A 1990-es marosvásárhelyi márciusi események áldozatokat követeltek. Egyik közülük Puczi Béla volt.

A család 1990. március elején költözött Marosszentgyörgyre, és 15-én már Puczi Béla is ott volt a Székely vértanuk szobránál szervezett megemlékezésen, valamint az ezt követő utcai megmozdulásokon. Eleinte csak mint „kívülálló” szemlélte az eseményeket, de március 19. éjszaka, amikor az események végképp elszabadultak ő is kiment az utcára: „akkor éjjel már senki sem aludt. Őrségben volt cigány és magyar.”

Az események hevében nem lehetett a józan észre támaszkodni, a tetteinek következményeivel senki nem számolt. Puczi Béla is csak 1990. március 28-án döbbsen erre rá, mikor hajnalban a rendőrség csengetett lakása ajtaján. Szökni próbált, de az ablaknál is rendőr állt: „tíz perc múlva már az autóban ültem [...] Bevittek a rendőrségre, hatunk közül engem utoljára.”

A rutinkihallgatás – amivel feleségét a rendőrség megnyugtatta – hét napig tartott: „Mindent bevetettek. Volt olyan éjszaka, hogy nem engedtek aludni, egész éjjel ordítottak nekünk, hogy gyilkosok. Hét napig nem volt más csak verés meg vallatás.” A hetedik napon Puczi Bélát és társait áthelyezték a marosvásárhelyi börtönbe, ahol nyolc hónapot töltött. A börtönben emberségesebb körülmények fogadták: hetente írhatott levelet, szombatonként csomagot kapott, és feleségével is beszélhetett. A rendőrök sem verték többet, bár a kihallgatásokra továbbra is napi rendszerességgel sor került.

A tárgyalásra Nagyányán került sor. Puczi Béla és társai számára az RMDSZ biztosított ügyvédek, de a költségeket a családnak kellett állnia. Felesége eladta a tévét, ebből fizette a perköltséget.

Az első tárgyalást követően szabadlábon védekezhetett. A szabadulás öröme azonban nem tartott sokáig: a közel egy éves szabadságvesztés után nem találta helyét a társadalomban: „Megpróbáltam a régi kollegákkal néha-néha egy sört meginni, ahogy volt azelőtt is. De nem sok idő után feladtam. Az utcán utánam kiabáltak a helyi románok, hogy gyilkos, és én már nem bírtam, inkább bezárkóztam. Le voltunk szegényedve: míg a börtönben voltam, a feleségem eladott tévét, magnót, mindent, hogy ki tudja fizetni az ügyvédet, meg a szombati csomagokat. Az RMDSZ-ben kaptunk fejenként 3000 lejt. Munkát nem találtunk: akárhová mentünk, az üzemigazgatók mind le voltak cserélve [...] csak ránk néztek, megnézték a munkakönyvünket, és máris nem volt hely. Végül elmentem napszámba egy sírköveshez.”

1991. január és május között havonta került sor törvényszéki tárgyalásra. Az utolsón, május 28-án kimondták az ítéletet: egy év hat hónap letöltendő büntetést és 600 000 lej bírságot róttak ki rá a román állam vagyonának megrongálása címen. Ekkor határozta el, hogy Magyarországon kér politikai menedékjogot. Egy táskával, egy újságcikkkel, és a maroszentgyörgyi református lelkész államtitkárhoz címzett ajánló levelével a kezében ült fel az első Magyarországra induló autóbuszra. Csupán annyit tudott, hogy az erdélyiekkel a Moszkva téren, vagy a Nyugati Pályaudvaron találkozhat legkönnyebben.

Magyarországra érve rendőrök igazoltatták, ők kísérték be a menekültügyi hivatalba. Miután jegyzőkönyvbe vették vallomását, igazolványt állí-

tottak ki számára és kapott egy vonatjegyet Bicskére, a menekülttáborba: „A táborban kaptam egy szatyrot, benne sajt, pástétom, kenyér. Panelbarakk, a folyosón zuhanyzóval, vécével”. Bicskére és Csapliba alkalmi munkát vállalt, ezt követően a kelenföldi vasútállomáson dolgozott.

1992. január elején ismét behívták a menekültügyi hivatalba és közölték vele, hogy mivel nem tudja kellőképpen indokolni, kérelmét elutasították, 15 napon belül el kell hagynia Magyarországot. Hazatért Romániába, összegyűjtött minden iratot, újságcikket, az RMDSZ-től kapott egy újabb igazolást és ismét visszatért Magyarországra.

Az eljárás újrakezdődött: visszahelyezték a bicskei táborba és visszavették a vasúthoz is dolgozni. Május elején megkapta a menekültstátuszt, de mivel több alkalommal is összekülönbözött a tábor néhány alkalmazottjával, el kellett hagynia a menekülttábort. Pestre utazott, ott váltott albérletet: „Minden reggel a Moszkva téren voltam. Mikor találtam munkát, mikor nem.”

Elkeseredettségében 1993. január végén útlevelet váltott és Franciaországba emigrált, ott próbált menekültstátust szerezni, de kiutasították. Ennek ellenére Párizsban maradt. A metróban és az állomásokon aludt, nappal „saliont” tolt, újságot árusított. Nyomorgott. Az illegalitás határát súroló életet élt. Egy ideig a párizsi magyar református gyülekezetnél húzta meg magát, majd ismét az utcára került. Párizsban utcai lázongásokra került sor, az utcák megteltek rendőrökkel. Egy ellenőrzés alkalmával letartóztatták és kiutasították az országból. Visszatért Magyarországra, ahol már a reptéren várta a rendőrség. Közölték vele, hogy 30 napon belül el kell hagynia az országot.

Mivel helyzete nem tisztázódott, Puczi Béla továbbra is bujkálni kényszerült a hivatalos szervek elől. A sokéves hányadtatás során a rejtőzködést olyannyira tökélyre vitte, hogy egy váratlan rendőrségi igazoltatás alkalmával le kellett buknia ahhoz, hogy megtudja: már egy éve megkapta a menedékjogot. Ezt követően, az 1990-es évek végén készítette el a Roma Sajtóközpont azt az interjúsorozatot, melyre elemzésünk épül⁵. Azonban sem ez, sem helyzetének tisztázódása nem hoz vigaszt számára, az elszalasztott tizenöt évet senki nem tudja visszafizetni: „Öt társamból kettő halott. Ezt a tíz évet nem tudja nekem kifizetni senki. Vagy a családomat elfelejtenni. Azért beszélek róluk keveset, mert szavakat nem találok rá. Nincsen olyan szép szó, ami engem meg tudna nyugtatni, hogy ezt a tíz évet elvesztettem. [...]

⁵ Az interjúkat Mohácsi Viktória és Sztojka Katalin közreműködésével Bernáth Gábor készítette.

Nem tudok csinálni semmit. Annyira lealacsonyodtam, hogy nem merem azt mondani, hogy élek.”

Hiába mesélte fásultságig történetét, nem talált meghallgatásra, nem bírta az anyaországi magyarságot szolidaritásra – legalábbis azokat a hivatalnokokat, munkaadókat, közembereket, akikkel kapcsolatba került nem. „Másfél évtizedes küzdelemmel és magánnyal, egy Magyarországgal és saját magyarságával kapcsolatban szőtt mítosszal a háta mögött ma Budapesten él, munka, hajlék és pénz nélkül.” – írja az élettörténet előszavában a kötet szerkesztője (Bernáth 2000: 9).

3. Puczi Béla sorstragédiájának okát a következőkben látjuk: Puczi Béla, akárcsak számos erdélyi sorstársa cigány, magyar cigány és román egyszerre. Bár ő magát inkább magyarnak szeretné látni. Élettörténete, élettörténetének elmondása mögött kitapintható – részben irányított⁶, részben ösztönös – intenciók csak ebben a kontextusban értelmezhetőek.

A magyarságképét a magyar anyanyelv, valamint a magyar környezet mellett leginkább nagyapja történetei alakították. Ő ültette el benne a magyarságtudat első csíráit:

„Nagyapám Teleki Sámuelné nagyságos asszonynak volt a kísérőlovasa, többet tudott a magyarságról, mint akármelyik magyar. Közte és a magyarok között soha nem volt különbség. Úgy lett díszlovas, hogy nem volt cigány típusú ember, valamelyest kivált a többi cigány közül. Voltak cigányok akik még nem akartak beilleszkedni a civilizált életbe, de nagyapámat nagyon szerették a magyarok. Fehérkés volt, nem volt fekete egyáltalán, és a grófok tudták, hogy kiben van egy kis civilizált érzék. Nagyon vitézesen tudott viselkedni a nagyapám, magyar stílusban, fejet föl, mellet kihúzni. Nagy, kipödört bajusza volt. Megvannak a képek otthon, mindig mutatta: nézd meg fiam, milyen voltam én, vitézkötéses ruha, bekecs meg magas sapka,

⁶ Az élettörténetkutatásban többen is hangsúlyozzák, hogy az élettörténet-mondásnak tétje van, az egyén jól meghatározott céllal mondja el életét (vö. Keszeg 2002: 105–124). Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a biográfiát számtalanszor átítatja a politikum (pl. Hoppál et al.: 1974). Puczi Béla élettörténete szintén nem mentes a politikumtól. Élettörténete egy olyan keretben kerül előadásra (az 1990. márciusi események) mely a romániai kisebbségpolitika kudarcáról tanúskodik. Az élettörténet maga pedig a magyarországi romák integrálásának kudarcáról, a romák jogainak folyamatos megsértéséről számol be. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy ez részben az interjúkészítő munkájának eredményeként fogható fel. Hiszen mind a rendszerelmélet, mind a narratológiai kutatás egyetért abban, hogy az interjú esetében a gyűjtő második szerzőként fogható fel (vö. Réthey: 1991), s ez irányított interjú esetében még hangsúlyosabban igaz.

mint a magyar huszároknak. Kísérte a grófnót, mikor az más faluba ment látogatóba, vagy ha Pestre jött, itt ült vele egy hónapot, kettőt. Sokat mesélt az Andrássy útról, meg a citadelláról. Mikor mesélt, az olyan volt, mintha én is ott lettem volna.

Nagyapámtól tanultam a legtöbbet, a magyar nemességet, tőle hallottam először az igaz magyar emberek nevét.”

Ezt csak erősítette az a tény, hogy a környező falvakban (Erdőszengyel, Sárpatok, Gernyeszeg) lakó roma nyelvet beszélő, de románul is tudó cigányok is magyarnak tartották a sáromberki cigányságot, ugyanúgy „bozgorozták”, mint a magyarokat: „a faluban minden cigány magyarul beszélt, a románok, meg a román cigányok is magyar cigánynak hívtak minket, meg úgy, hogy hazátlan: bozgor. Hiába voltam én cigány, nekem is azt mondták: bozgor”. Ezekben a helyzetekben legfeljebb az vigasztalhatta, hogy a magyarok egy része befogadta, magyarként, sorstársként tartotta számon: „[voltak magyarok] akik azt mondták: ti magyarok vagytok, itt mindenki magyar”. Illetve más helyen: „Nálunk magyar és cigány között nem volt válaszfal. Több cigány esküvőjén magyar volt a tanú, olyan is volt, hogy cigány gyermeket magyar keresztelt, ha arra nem is volt példa, hogy cigány keresztelt volna magyarnak”. Azonban olyanok is akadtak, akik megtagadták tőle a közösségvállalást, „akik cigányoztak [...], a magyarnál ez volt az első ijesztgetés a gyermekeknek, jön a cigány, zsákba rak s elvisz”.

1990-ben bekövetkezett az a sorsforduló Puczi Béla életében, melyre mindig is vágyott. A sokévi frusztráltság után végre alkalma volt a magyar identitás nyilvános felvállalására, legitimálására: március 16–19. között, három napig magyar lehetett⁷. Ünnepezt hős, a vásárhelyi magyarok egyik hőse.

De ez az állapot nem tartott sokáig, és végképp nem volt sérelmektől mentes. A hatóságok bünbakkokat kerestek, s miközben a magyar identitás nyilvános felvállalása következtében elkövetett tettei miatt vádolták, vallatói folytonosan arra kényszerítették, mondja már meg cigánynak vagy magyarnak érzi magát. Végző elkeseredésében hagyták el a címben szereplő szavak a száját: „ha megbaszod a kurva anyádat, akkor is magyar cigány vagyok!”

A tárgyalások alatt szintén magyarnak érezhette magát. A börtön és a törvényszék előtt összegyűlt emberek a marosvásárhelyi magyarokat

⁷ A magyar–cigány „közeledésnek” akkor irodalmi példái is előfordultak. Ekkor született és vált szállóigévé a következő mondás: „Ne féljete magyarok, itt vannak a cigányok!” (vö Nemess László: Napéjegyenlőség. *Látó*. 1990. (12) 1449, ill. Oltyán László: Tudósítás a helyszínről. *Látó*. 1990. (12) 1468.)

éljenezték: „Azon vettük észre magunkat, hogy valakik kiabálnak: éljenek a marosvásárhelyi magyarok. [...] Az épületet körbevette a város magyarsága, meg a marosvásárhelyiek, akik hat busszal érkeztek a tárgyalásra. Éljenek minket, éljenek a marosvásárhelyi magyarok, szabadságot a magyaroknak.” Szabadulását követően Marosszentgyörgyön hősként ünnepelte a magyar közösség. Bár a közömbösség jelei már ekkor mutatkoztak, ugyanis Nagybányáról hazatérve a vonatonál senki nem várt rá: „hajnalban értünk Marosvásárhelyre. Senki nem várt, hogy hazavigyen, pedig jöhettek volna a románok és agyonverhettek volna az utcán. [...] Gyötört a sírás”.

Puczi Béla, mivel itthon nem remélhetett menekülést – az utolsó tárgyaláson egy év hat hónap letöltendő büntetést és 600 000 lej bírságot róttak ki rá, amit képtelen lett volna kifizetni –, azokhoz fordult, akikkel közösséget vállalt. Magyarországra utazott menedéket kérni. Ajánló levele ellenére sem fogadták tárt karokkal. A magyarországi menekültügyi iroda alkalmazottja szemében nemcsak hogy hősnek, de magyarnak sem számított: „És akkor kérdi: magyar vagyok, vagy más nemzetiségű. Mondtam, persze, hogy magyar vagyok, meg mutattam a személyi igazolványomat, bele volt írva: magyar. Látja asszonyom, magyarul írtam mindent, magyarul beszélek, persze, hogy magyar vagyok. Erre ő: úgy tudja, hogy más nemzetiségű vagyok. Kiparancsolt az irodából, várjak kint, és még utánam szól: maga miért jött ide, magából van itt is elég. Ez nagyon szíven szúrt. Hogy én mint cigány mit keresek itt. [...] Én itt győződtem meg róla, Magyarországon. Amikor azt mondták, maga minek jött ide, maga cigány, magából van itt elég. De azért azt, ami otthon történt, nem bántam meg.”

A megaláztatások elől Párizsba menekült, ahol román cigányok vették pártfogásba. Párizsban nemcsak a hatóságok szemében volt román/cigány, ő maga is ilyenként beszél magáról. Az elkövetett törvénytelenéseket palástolja, a cigányok összetartását, szorgalmát hangsúlyozza.

Puczi Béla életének e néhány sorsfordulója is jól példázza, hogy az identitás, az etnikai identitás sem rendelkezik szilárd és állandó tartalommal. Sokkal inkább szituációfüggő. Mindig attól függ, hogy kikkel együtt, és főleg kik ellenében kell meghatározni. „A nemzet – írja Komoróczy – szociológiai értelemben, makro-szociális csoport. Önmeghatározása és ehhez kötődő öntudata alapján véve szituatív [...] a konkrét megfogalmazás mindig válsz kívülről föltett kérdésre (Komoróczy 1995: 292).

Ezzel a megállapítással lassan a történet végéhez értünk. Miként a szerző története, az értelmezés is komor hangulatban zárul. Puczi Béla ugyan is nem érte el célját. A kritikus pillanatban felvállalt magyar identitás nem

nyert igazolást, azaz csak igen rövid időre engedte meg a magyarokkal való sorsközösség és egység tudat kinyilvánítását. A magyar közösség az események megfakulásával visszautasította a közösségvállalást, a román hatalmi szervek szemében pedig inkább mint stigma jelentkezett a felvállalt magyar identitás, mely egészen Franciaországig elkísérte.

A többéves harc meddő erőfeszítés maradt: 1997 karácsonyán – a történet végén –, a szeretet ünnepén Puczi Bélát nemhogy a „szeretett” erdélyi magyarok, de családja sem ülte körül az ünnepi asztalnál. Egyedülletében mondja ki a végkövetkeztetést: ezt a tíz évet senki nem tudja megfizetni, ezt a tíz évet semmi nem tudja feledtetni. Még a megnyilatkozás sem hoz enyhülést számára. Hiszen már rég senkit sem érdekel. Az élettörténet elmondása és kiadása, melyet egyfajta mágikus eljárásként foghatunk fel, és ami arra irányul, hogy vállalt magyar identitása a magyar etnikum részéről visszaigazolást nyerjen, éppen a várt visszaigazolás késlekedése miatt értelmetlen. A történet nyilvánosságba helyezésére akkor került sor, mikor már minden eldőlt, de ez nem az egyén várakozásának megfelelően ment végbe.

A sikertelen beolvadás és az ezzel szoros kapcsolatban álló kiközösítés elméleti szinten a kirekesztés retorikájával van összefüggésben. „Az egyén identitása – írja Komoróczy – több és többféle tényezőhöz kötődik. Ezek egy része eldől már születéskor, ilyen például a bőrszín és más genetikusan adottságok, vagy testi jegyek, a nem. Másokat a szocializáció során sajátít el (nyelv, hagyományok stb.). Megint másokat maga választ.” (Komoróczy 1995: 292) E tényezők hálójából Puczi Béla estében a vele született sajátosságok (bőrszín) bírnak domináns erővel: magyar anyanyelve ellenére sem lehet magyar, mert a magyar nemzet (sáromberki, marosszentgyörgyi, erdélyi, magyarországi magyarok) testi adottságai különbözőségét kirekesztő sajátosságként kezeli. Külföldön (Magyarországon) ehhez még az idegenel, a bevándorlóval szemben táplált ellenérzések is társulnak. A migrációval együtt járó idegen vendégmunkás ugyanis számos ellenérzést szül a bevándorlókkal szemben. A belépő idegen szörny, mert nem kívánatos személy, osztályozhatatlan. Olyan korban érkezett, amikor (a nemzetné válás szempontjából) már minden készen volt (Bodó 2001: 277). Emellett rivális tényező a munkaerőpiacon. Egyszóval a sokféleség retorikája csak addig működik, amíg az idegen nem kerül be a saját életvilágba, amíg érdekei nem ütköznek a „befogadó csoport érdekeivel” (Bodó 2001: 280).

4. Története elmondásával Puczi Bélát elsodorta az élet szemünk elől⁸, a története így egyszerre befejezett és befejezetlen. Befejezett, mert minden további kísérlet értelmetlen, Puczi Béla soha nem lesz magyar, és befejezetlen, mert ebbe soha nem tud belenyugodni. Ebben a helyzetben a történet elmondása, kiadatása – bár szándéka szerint az identitás helyreállítását célozza meg – nem tudja uralma alá hajtani az eseményeket (és a róluk születő interpretációkat), célját veszti. Miről szól tehát Puczi Béla története? Egy sikertelen beolvadási kísérlet? Az etnarchizmus⁹ erdélyi/magyarországi megnyilvánulásának egyik példája? A kézenfekvő válasz: igen. Valójában ennél többről van szó. A szándék és megvalósulás kettősségéről, az élettörténet uralhatatlanságáról. E felismerés hiánya az, ami végső soron Puczi Béla sorstragédiáját előidézti.

Az értelmező az olvasás befejezésével visszahelyezi a könyvet oda, ahova mindig is tartozott, a fikció világába, ahol ismert vagy ismeretlen emberek történetekben hoznak létre egy értelmezett valóságot az értelmetlen helyett. És bár az egyszer írásba öntött történet mindig olvasásra, értelmezésre és állásfoglalásra kényszerít, a közösségvállalás, a méltánylás csupán pillanatnyi, addig tart, amíg az olvasás befejeződik.

Szakirodalom

BARTH, Fredrik

1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió* 7. (1) 3–26.

BÍRÓ Zoltán

1994 A történetmondás mint az antropológiai kutatás tárgya. *Antropológiai Műhely*. (2) 55–72.

BLOCH, Marc

2004 *A történész mestersége*. Osiris Könyvkiadó, Budapest

⁸ Miután az interjúk (és a kötet) elkészültek, egy rövid riportot leszámítva, melyet az MTV 2001-ben készített, a nyilvánosságban többé nem találkozunk Puczi Bélával. Mégis, ha valaki a Nyugati Pályaudvar környékén egy öreges, megrokkant, kék strandpapucsban kéregető emberrel találkozik, lehet, hogy egykori hősünkkel hozta össze a sors. De ez már egy másik történet kezdete.

⁹ Az a fajta magatartás, amely nem akar további területeket meghódítani, de nem akar más etnikumokkal együtt élni sem. Nem kíván többé politizálni, szerinte minden baj okozója a másik, ha az megsemmisül, akkor többé nincs szükség a politikára. Célja ezért nem ezek asszimilálása, hanem eltávolítása (vö. Tamás 1998).

BODÓ Barna

2001 Modernitás, identitás, asszimiláció. In: ANDO György – EPERJESSY Ernő – GRIN Igor – KRUPA András (szerk.) *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón. Esélyek, lehetőségek, kihívások*. Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba–Budapest, 277–284.

GYÁNI Gábor

2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest

HOPPÁL Mihály – KÜLLŐS Imola – MANGA János (szerk)

1974 *„Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk...”* Gondolat Kiadó, Budapest

KENDE Péter

1999 Az etnikai tényező mint szociológiai probléma. In: Uő: *Miért nincs rend Kelet–Közép Európában?* Osiris–Századvég Könyvkiadó, Budapest

KESZEG Vilmos

2002 K konfliktuselhárító narratívája. A félrevezető narratívum. In. Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 105–124.

KOMORÓCZY Géza

1995 Meddig él egy nemzet? In: Uő: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 279–312.

NEMESS László

1990 Napéjegyenlőség. *Látó I.* (12) 1440–1450.

OLTYÁN László

1990 Tudósítás a helyszínről. *Látó I.* (12) 1451–1463.

RÉTHEY Prikkel Miklós:

1991 *Az igaztörténet. Szöveg, műfaj módszer és valóság generatív kapcsolata az élő elbeszélésben: ontológiai megközelítés*. (Folklór és etnográfia, 58.) Kosuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen

TAMÁS Gáspár Miklós

1998 Etnarchia és etnoanarchizmus. *Világosság XXXIX.* (8–9) 83–112.

TENGELYI László

1998 *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest